

ДО РІЧНИЦІ НАПЕЧАТАНЯ „КНИЖЬЦІ ЧЫТАЛЬНОЙ”

В *Лемківськым Календарі 1997* підкріслено (словами Мурянки) округлу річницю напечатання славного букваря свящ. Александра Духновича (1803-1865): *Книжыця читальная для начинающихъ*. При нагоді того ювілею хотіл бым додати пари річи.

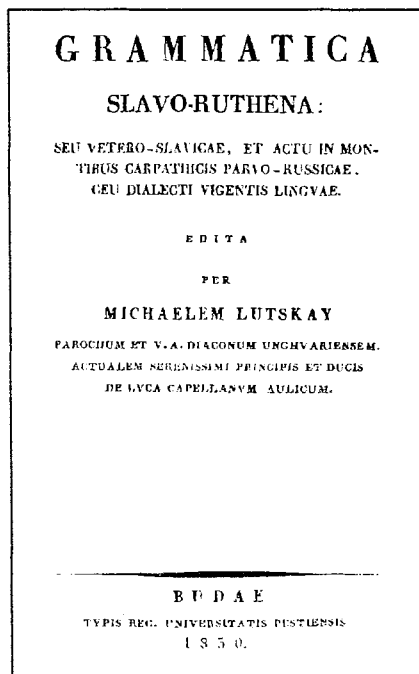
Буквар отця Духновича был фактычнi шыроко выкорыстаный в школах до вчыня нашої русинской бесіды. Як пише Мурянка, корыстано з нього не лем по полудньовій страні Карпат але і в нас на Лемковині. Додати треба, што книжка тота была шыроко выкорыстана через бачванскых Русинів, а неедна тіж завандрувала до Америки з русинськыма емігрантамы. О єй популярности сьвідчыт медже інчыма тото, што уж три рокры по сій напечатаню автор выпустил другу, розшырену версію, а в 1852 році печатала ся третя версія. До того отец Духнович додал ішы *Буквар*, напечатаний в Перемишлi в 1850 році. З його выданьом *Книжыцю* розбудувано в формі першої чытанкы. Спомагаючы розвій сільской осьвіты свящ. Александер Духнович напечатал тіж: *Краткий землепис для молодых Русинов* (1851) і *Народную педагогію в пользу школ и учителей сельских* (1857).

Вартіст праць нашого народного будителя не підлгат дискуссі. Хоч сам Духнович мал вантпливосты што до того якій язык мае быти літературным языком Русинів, то вшытко єдно - він дал початок поворотови (а не початкови, о чым буде далій мова) до выкорыстаня льякального языка і піднесіня його до гідности літературной мовы.

Сімнадцат рокры перед напечатаньом *Книжыці*, в 1830 році Михайл Лучкай напечатал в Буді (Будині) книжку: *Grammatica Slavico-Ruthena: seu vetero-slavicae, et actu montibus Carpathicis parvo-russicae, seu dialecti vigentis lingvae*. Публікація тота одзеркаляла переконаня русинской інтелігенції того часу, котра деси од середины XVIII віку врхыляла ся до

выкорыстаня языка славено-русского як літературного языка Русинів. Язык славено-рускій был опертий на старо-церквівно-славянськым, але корыстал з елементів льякальной русинской мовы. Ниже печатаме кавальчык тексту поміщеного в граматыці Лучкай:

Трубарь в час войны трубів, и от неприятеля поиман, так го молвив: *незабійте мя добрі люде, я бо невинный, я ни сдного из вас забывив, и не маю болше при мні, лем (лиш) сесю трубу. Ціле зато (в шльым зато) заслужив сь смерть, сам бо не годен сь битися, а годен сь другихъ на битку побудити.*

Духнович тіж думал о выкорыстаню того языка, але з другою страню, печатаючы *Книжыцю* і *Буквар* споміг верніня до выкорыстаня льякального языка, без потреби спераня його інчыма елементамы. Тота думка была пізнійше розвинена медже інчыма через такых людей як Августин Волошин (1874-1945), котрий напысал парунанет інкільных підручників на русинській мові ци Михайл Врабель (1866-1923), котрого *Буквар* (1898) был шльоквито опертий на льякальній мові

і до 1913 рока был ішы трираз печатаний.

По пільничній страні Карпат, неодолю по смерті отця Духновича, історик, педагог і учитель Матвій Астряб (1843-1925) напысал ряд короткых дописів о лемківській бесіді (1871-72). Во вступі до них пысал (оріганальний запыс): (...) *Лемъ атъ колька дній, пригодилося ми прочитати 48 і 54 чч. „Слова”. И якъ же ся зачудоваль, якъ лемъ прочиталь в „Новинкахъ” допис >Изъ Бескидскихъ горъ<, напысану на такой бесіді, на какой ми колиси мати приспівувала при кольсыці и на какой я самъ стіваль до самого своего паробства! Аль пришло лишишти свою родиму бесіду и вчиты ся чужимъ бесідамъ. Отъ втогоды начулемся достъ немало, якъ наведъ Русины сміялися, же наша бесіда испорчена руска. Зъ початку я праві на вшытко приставаль, але познійше ми ся почало здавати, же тото не вшытко истотна правда, за што ганьблять такъ лемковску бесіду не лемъ чужды, але и сами Лемкы (...)* Далій Матвій Астряб пысал о особливостях лемківского і боронил його перед критиком.

На буквар, першу чытанку і навчаня лемківского в школах пришло Лемкам почекати аж до тридцетых рокры двадцетого віка, але ішы перед Першом Сьвітовом Війном печатала ся в роках 1911-1913 газета „Лемко”, на язиці *наближенном до лемковского говора*. Передолжала она традиції выкорыстаня льякального языка, котры - як слышні зауважыл Мурянка - сїгают далек до далій в проплы часы як може ся декотрым здавати.

Цкавым буде гев розповісти веце о спомненым через Мурянку мукачівськым епископi і його праці. Греко-католицкій епископ Йосиф де Камеліс (1641-1706) был Греком, монахом Василіаном, котрий вчыл ся в Римі і в 1689 році обнял зверхництво над Греко-католиками в границях австрійской монархії. Єдиным з його плянів было піднесіня рі-

ня освіти русинських священників. Одгаль взяла ся думка напечатаня праць: *Катехисисъ для науки Оугрорускимъ людем* (Трнава, 1698) і *Боукварь языка Славенска* (Трнава, 1699). Сам єпископ не знав локальної мовы і зато потрібувал когоси до переложыня написаных через себе книжок. Автором перекладу *Катехисиса* з латинской мовы был святиц. Йоан Корницькій. О самым перекладачу не знатя властиві нич. В його языку, окрема загалной галицко-рускої бесіды і деяких польонізмів, видно тіж медже інчыма такы лемківскы формы як: *кто тримат* (в місце галицког *кто тримає*), *ци откаль* (знане лем в лемківскым). Одгале походить припушыня Богдана Струмінского, што святиц. Йоан Корницькій правдоподібно походить з галицкой Лемковины!

Отже тоты дві праці были першыма підручниками до науки русинского языка. *Боукварь* (в дифтонгу „оу“ читало ся лем другу букву - „у“ - ред. „Б“) был з таким цілю написаний, а *Катехисис* не раз служыл тій самій справі, бо нерідко был єдном - з парох - книжком доступном на селі в тамтых часах. Як підкріслят Мурянка словами самого пе-

рекладача, святиц. Й. Корницького, обі праці написано *простым діалектом ведлуг понятия народу*.

При нагоді іншого допису Мурянкы і теми гев описуваної вартат тіж коротенько спомнути о просвітній діяльности іншого мукачівского єпископа Михайла Мануїла Ольшавского (1697-1767). Він тіж зложыл буквар: *Elementa puerilis in lingua latina = начало писем детем на латинском язикіе* (Трнава, 1746). Барз мало є то знана праця, хыбаль і зато што недуже єй примірників перетървало до нашых часів. Єден з них находил ся в Народным Музею в Будапешті. Там створил з нього ручні одписану копію знаний русинскій историк і суспільно-культурний діяч Гядор Стрипскій (1875-1949). Тота копія завандрувала до Америки і гнеска находит ся в Славянскым і Балтыйскым Одділі Нью-Йоркской Публичной Бібліотекы.

Богдан ГОРБАЛЬ

Бібліографія:

- Астряб Матвій, „Колька слов о лемковской бесіді“, *Учитель* III, 44 (Львов, 1971), с.170, дальшы части в: Нр.45, с.174; Нр.46, с.178; Нр.47, с.182; Нр.48, с.186; Нр.49, с.191; Нр.50, с.194; Нр.51, с.199; Нр.52, с.202;
- Cleminson Ralph, „Cyrillic Printings in Trnava c.1680-1727“, *Oxford Slavonic Papers. New Series*, XXVI (Oxford, 1993), с.40-55;
- Magocsi Paul Robert, *The Language Question Among Subcarpathian Rusyns*, Fairview, NJ, 1979;
- Magocsi Paul Robert and Bohdan Strumins'kyj, „The First Carpatho-Ruthenian Printed Book“, *Harvard Library Bulletin*, XXV, 3 (July, 1997), с.292-303;
- Перфекцій Євген, „Печатная церковно-славянская книга Угорской Руси в XVII и XVIII веках“, *Известия отделения русского языка и словесности Императорской академии наук*, XXI, 2 (Петроград, 1916), с. 286-87;
- Перфекцій Євген, „Друкарні та стародруки Підкарпатської Русі-України“, *Бібліологічні вісти*, Нр: 4 (Киев, 1926), с.29-30;
- Rusinsky Belon [Hiiador Stryps'kyj], „Trnavska univerzita v sluzbe unionistickej idey“, в: *Pamiatke Trnavskej univerzity 1636-1936*, Trnava, 1936, с.245-48;
- Стрипскій Гядор, „3 старшой письменности Угорської Русі“, *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, СХVII-СХVIII* (Львів, 1913), с. 182-84.

Хосенны знаня для угро-руского народа

Дорогы братя! Давно жыете вы під Бескідом. Уж більше як тысяч років слухают сивы карпатскы горы вашых радисных і смутных съпіванок; од незапам'ятаных часів чути в прекрасных карпатских долинах вашой русской бесіды.

Вам жыло ся ріжні; та виштыко єдно смутных дни было в вас більше як веселых. Был час, коли нападали на прадідів наших Татарє і Туркы, коли забивали невинных, жены і діти, коли палили села і забєрали людскій масток. Был час, коли тяжко вздыхали вітці наши під ярмом панцины. Та виштыкы тоты злы часы минули. Вы, Богу слава, пережыли біду. Днес нїт ни Татарєв, ни Туркєв, а рускїй нарїд іщє жыє. Навєт мїг жыти щєсливо, мїг бы мати свої добры дни, кєд мал бы науку.

Дорогы Братя! Вы часто нарїкате, што вам ся то в єдным, то в другым ділі не веде, што вы прозрываете свої права, што Жыди вам роблят дуже пакости. А знате-жє, што речу я на виштыко тото? — А оне, што виштыкым вашим бїдам причына - вы сами, ваша темнота, ваша неученїст. Кєд прагнете, штобы вам во виштыкым ішло добрі - треба ся вчыти. (...)

Фрагмент оргїналу:

Дорогі братя! Давно живе-те вы подь Бескідомь. Оуже больше, як тысяч лїт оглашаются сїдыя карпатскїя горы вашими то радостными, то смутными спїванками. (...) Вамь жылося всяко; но єднако смутныхь дней было оу вась больше, якь веселыхь.

(Додатокъ къ 1-му Нумеру „Лїстка“ 1891.) [Ужгород]

